

Конкурентоспроможність регіону та якісні фактори її забезпечення

У статті досліджено сутність конкурентоспроможності регіону і виявлено особливості формування та якісні чинники впливу на конкурентоспроможність останнього, окреслено механізми забезпечення сталого розвитку регіону як передумови поліпшення якості життя населення та конкурентоспроможності регіону.

Ключові слова: регіон, конкурентоспроможність, фактор, сталий розвиток, якість життя, людський потенціал.

В статье исследована суть конкурентоспособности региона и выявлены особенности формирования и качественные факторы влияния на конкурентоспособность последнего, очерчены механизмы обеспечения устойчивого развития региона как предпосылки улучшения качества жизни населения и конкурентоспособности региона.

Ключевые слова: регион, конкурентоспособность, фактор, устойчивое развитие, качество жизни, человеческий потенциал.

In the article the essence of competitiveness and revealed features of formation and qualitative factors of impact on the competitiveness of region are investigated, the mechanisms of ensurance of sustainable development of the region as a precondition for improving quality of life and competitiveness are outlined.

Keywords: region, competitiveness, factor, sustainable development, quality of life, human potential.

Постановка проблеми. В епоху зростання міжнародної відкритості і високого концентрування економік намагання України інтегруватися в європейське співтовариство значною мірою визначається і залежить від конкурентоспроможності національної економіки.

Загострення конкурентної боротьби у світі, що глобалізується, закономірно висунуло на перший план проблеми конкурентоспроможності не лише на макро- чи макрорівні, а й на мезорівні, тобто в регіональному вимірі. Сучасне суспільство націлене на успіх. У цьому сенсі конкурентоспроможність – це здатність перемагати в умовному змаганні за блага, які задовольняють потреби, сформовані цінностями, що поділяються у даному випадку жителями, які ідентифікують себе з регіоном.

Процес розробки регіональної стратегії соціально-економічного розвитку передбачає вибір пріоритетів, в яких регіон може бути конкурентним щодо інших регіонів на внутрішніх або зовнішніх ринку. Цей вибір має здійснюватися за результатами діагностики природно-ресурсного потенціалу та оцінки ефективності всього комплексу організаційно-економічних механізмів, всього господарського комплексу території. Тому програма реалізації стратегії соціально-еко-

номічного розвитку регіону має передбачати, що її наріжним каменем, генеральною ідеєю є конкурентоспроможність. Отже, необхідно враховувати фактори, які зумовлюють підвищення конкурентоспроможності, та розробляти відповідні організаційно-економічні механізми її забезпечення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Факторному аналізу конкурентоспроможності присвячено велику кількість як зарубіжних, так і вітчизняних досліджень [1–11]. Зокрема, науковцями Інституту регіональних досліджень [10] проаналізовано фактори забезпечення конкурентоспроможності на регіональних ринках із подальшим виділенням стратегічних факторів формування організаційно-економічних механізмів регіональної конкурентоспроможності [10, с. 43–110]. Ґрунтовна систематизація факторів конкурентоспроможності у контексті посилення значущості інституційного та інтелектуального чинників у механізмах сучасного економічного розвитку та міжнародної конкуренції здійснена Л. Піддубною [9, с. 113–134].

Досвід досліджень проблем конкурентоспроможності, у тому числі згадуваних авторів, свідчить, що поряд із досить широким колом проаналізованих аспектів поза увагою дослідників залишилися питання забезпечення конкурентоспроможності з урахуванням якісних факторів економічного розвитку та їх регіональної специфіки.

Метою статті є з'ясування сутності конкурентоспроможності регіону та виявлення системи якісних факторів її забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Ідея якості факторів, критичний аналіз якості факторів «низького рангу» та пошук і обґрунтування значущості факторів «більш високого рангу», які визначатимуть «якість економічного становища» та благоустрій регіону, були закладені М. Портером і сприяли новому осмисленню механізмів сучасної конкуренції та причин конкурентного успіху фірм, галузей і країн.

Економічне зростання та зростання добробуту, їх стійка позитивна динаміка є загально визначеними критеріями прогресу економіки і суспільства, а конкуренція в ринковій економічній системі – одна з фундаментальних складових ринкових сил, що забезпечують ефективне функціонування економіки [12].

Між економічним зростанням, якістю життя населення та конкурентоспроможністю країни існує взаємозв'язок: конкурентоспроможність є основою економічного зростання, що створює передумови розвитку економіки та її переходу на наступні стадії розвитку [13]. Різні країни і регіони проходять послідовно ті самі стадії розвитку, що відповідають основним рушійним силам або стимулам, що визначають її ро-

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

звиток в окремі періоди часу. Вони проходять чотири стадії: 1) факторів; 2) інвестицій; 3) нововведень; 4) багатства.

Головна запорука соціального розвитку країни та регіону – це не лише економічне зростання, а його якісні параметри, засновані на підвищенні конкурентоспроможності. Кінцевою метою розвитку країни є поліпшення якості життя людей, розширення їхньої можливості формувати власне майбутнє [14]. Як показують дослідження, проведені в джерелах [15, 16], високого рівня життя населення та економічного зростання досягають ті країни, які мають високу конкурентоспроможність.

Конкурентоспроможний розвиток регіону розуміємо як динамічний соціально-економічний розвиток, спроможний забезпечити членам суспільства матеріальний добробут на рівні світових стандартів. Сприятливі цьому мають якісні фактори, що визначають якість життя населення регіону (високий і невпинно зростаючий рівень життя та високий рівень зайнятості) у порівнянні з іншими регіонами і з суміжними територіями.

Головна особливість і перевага якісних факторів – їх здатність сформувати конкурентоспроможне суспільство.

Адже в умовах ринкової економіки позбавлена функції управління конкурентоспроможністю держава лише впливає на неї за допомогою різних законодавчих заходів та економічних важелів, створюючи сприятливі умови щодо її зростання та зміцнення. Реальне управління конкурентоспроможністю здійснюється на рівні господарюючих суб'єктів, які володіють правами, підприємницькою ініціативою, професійними навичками, і від вміння та якості яких залежить, якою мірою вони спроможні використовувати не лише цей внутрішній потенціал, а й утворені державою загальнонаціональні можливості для підтримки конкурентоспроможності.

Тому важливим завданням є визначення та оцінка впливу якісних факторів на активізацію конкурентних переваг території та забезпечення її конкурентоспроможного розвитку.

У концепції конкурентоспроможності економічних систем, яка активно пропонується в зарубіжних дослідженнях [3, 17, 18], поняття «конкурентоспроможність» визначається як інтегрована властивість економічної системи, яка відображає не тільки внутрішні, а й зовнішні умови функціонування системи. Можна погодитися із Н.Я. Калужною в тому, що «неможливо ставити знак рівняння між поняттями конкурентоспроможності окремої компанії та регіону чи країни. Якщо окрема конкурентоспроможна компанія може просто залишити ринок, тобто припинити своє існування, то це не може відбутися з регіонами чи країнами. В ситуації, коли регіон/країна виявляється неконкурентоспроможним, відбувається погіршення добробуту населення. Таким чином, смислове наповнення поняття «конкурентоспроможність» буде в цих двох випадках відрізнятися. У цьому сенсі поняття регіональної конкурентоспроможності наближається до поняття сталого розвитку» [9, с. 49]. «Конкурентоспроможність, – підсумовує автор, – це найважливіша системоутворювальна властивість економічної системи, яка бере участь у конкурентних процесах» [9, с. 49].

Факторна обумовленість, притаманна визначенню конкурентоспроможності за О.З. Селезньовим: «Конкурентоспроможність регіону – це обумовлене економічними, соціальними, політичними й іншими факторами стан регіону та його окремих товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках, який визначається показниками (індикаторами), які адекватно характеризують цей стан і його динаміку» [19].

Привертає увагу той факт, що в окремих міжнародних концепціях поняття «конкурентоспроможність» практично не пов'язується із регіоном, хоча рейтингові оцінки за окремими показниками поширені досить – таки широко. На нашу думку, такий підхід є недостатньо обґрунтованим. І якщо для невеликих країн з унітарною формою правління це цілком прийнятне, то у великих державах (зокрема, в Україні) проблеми взаємовідносин між регіонами, між центром і регіонами, а здебільшого – всередині регіонів завжди існували і будуть існувати у зв'язку з різною спрямованістю економічних інтересів.

Цілком очевидно, що конкурентна боротьба між окремими регіонами України має місце, хоча і відбувається в інших формах та тягне за собою дещо інші наслідки, ніж на мікро- і макрорівні.

Не можна не погодитися з думкою Р.І. Шніпера, згідно з якою конкурентоспроможність регіону може бути відображена в таких конкурентних елементах: економіко-територіальне положення, транспортна інфраструктура, наявність природних і трудових ресурсів, науково-технічний потенціал, збалансованість кредитно-фінансової системи, населення, можливості виробництва, ринковий потенціал, екологічна ситуація та ін. [20]. Різні аспекти конкурентоспроможності регіонів у даний час набули досить кон'юнктуру спрямованість, особливо тоді, коли регіони розглядаються як суб'єкти управління.

Важливо, що головним суб'єктом регіону є населення, оскільки саме тут люди реалізують свої економічні інтереси і задовольняють потреби. Як успіхи підприємства у конкурентній боротьбі, так і положення регіональної влади визначаються тим соціально-політичним кліматом, що сформувався в регіоні. Тому при визначенні конкурентоспроможності регіону слід враховувати критерії, які характеризують рівень і якість життя населення.

Безумовно, рівень життя населення нерозривно пов'язаний із функціонуванням економіки регіону, активною професійною діяльністю регіональної влади, інших інституціональних структур, які виражають інтереси громадян. Можна погодитися з академіком М.Долішнім, який пропонує трактувати конкурентоспроможність регіону через комбінаційну сукупність, що відбиває факторну взаємодію таких чинників: населення і конкурентоспроможність ринку праці, що ним забезпечується; насиченість товарного ринку і конкурентоспроможність підприємств-виробників цих товарів; інвестиційна привабливість як показник конкурентоспроможності фінансово-банківської системи регіону.

Інакше кажучи, пропонується «під конкурентоспроможністю регіону розуміти його здатність забезпечити високий

рівень життя населення і доходи власникам капіталу, а також ефективно використовувати регіональний економічний потенціал у процесі виробництва товарів і послуг» [5, с. 21].

Більшість авторів при оцінці конкурентоспроможності країни (регіону) враховують соціально-економічний потенціал, що є основою створення конкурентних переваг і одержання конкурентного успіху. Конкурентоспроможність регіону створюється на основі наявного природно-ресурсного, виробничого, соціального, управлінського та інших потенціалів. Отже, підсумковими показниками конкурентоспроможності регіону є якість життя населення, економічне зростання і конкурентоспроможність продукції, які формуються на основі конкурентних переваг, отриманих на базі соціально-економічного потенціалу регіону, при професійному менеджменті органів управління регіону і його господарюючих суб'єктів [18].

Адже еволюція сутнісного розуміння «якості життя» пов'язана з постійною потребою підвищення ефективності функціонування системи управління, яка відновлюється після кожної зміни складу елементів, що включаються до керованої системи, а також змін у зовнішньому середовищі [21].

Це означає, що в сучасних умовах реформування національної економіки якість життя слід розглядати як критерій для всієї державної зовнішньої і внутрішньої політики і реформ, що проводяться [21].

Конкурентоспроможність регіону характеризується якістю управління органів регіону й господарюючих суб'єктів процесом виробництва, який ґрунтується на якості інфраструктури й створенні конкурентоспроможних галузей економіки, використовуючи при цьому природно-ресурсний і економічний потенціали. Процес виробництва також характеризується енергозбереженням та ефективністю використання ресурсів при виробництві товарів і послуг. Результатом процесу виробництва є створення конкурентоспроможної продукції та послуг, зростання економіки та підвищення рівня життя населення. Ці фактори визначають конкурентний успіх регіону, який через конкурентні переваги переводить його на наступний якісний рівень конкурентоспроможності [6].

«...Інституційна складова конкурентоспроможності регіону стає найважливішим фактором впорядкування взаємовідносин між господарюючими суб'єктами регіону та ефективного використання основних складових цієї конкурентоспроможності.

На цій основі можливо більш розгорнуте визначення конкурентоспроможності регіональної економічної системи, що ґрунтується на системному аналізі безлічі відомих теоретичних та інституційних характеристик конкурентоспроможності за її елементами (об'єктами, суб'єктами, властивостями, сферами, умовами тощо) і наступній композиції інтегральних елементів в синтетичному узагальненні поняття конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність економічних систем представляється як відносини з приводу товарного виробництва та ринкового порівняння корисностей, витрат і прибутковості їх (економічних систем) товарів і по-

слуг серед аналогів, субститутів (замінників) і сурогатів, реалізованих на конкретному ринку в умовах вільної конкуренції та відсутності протекціонізму.

Взаємодія між продуктивними і споживчими можливостями регіону проявляється у формуванні необхідних інституційних форм організації регіонального господарства, що виявляються, насамперед, у стійкості та соціально-економічній збалансованості регіональної економіки» [11].

Відповідно основними методологічними принципами забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону можна вважати:

- принцип єдності процесу стабілізації економіки регіону і процесу реформування економіки країни на ринкових засадах і у взаємозв'язку з об'єктивною економічною реальністю регіону;

- принцип нерозривності єдиного фінансово-економічного простору держави при здійсненні стабілізації економіки на рівні регіону, який внутрішньо пов'язаний з першим принципом;

- принцип різноманіття форм здійснення стабілізації економіки при переважному використанні на практиці, перш за все форм, які перейшли з минулої системи господарювання і зародилися в трансформаційному періоді і отримають подальший розвиток поза його рамками [23].

Для формування конкурентоспроможної регіональної соціально-економічної системи в умовах ринку найважливіше значення мають ряд таких факторів:

1. У сфері технології:

- 1.1. Здійснення технологічного прориву з метою досягнення високого (професійного) рівня.

- 1.2. Заміщення невідновлюваних природних ресурсів відновлюваними.

- 1.3. Відмова від застосування небезпечних для населення технологій, що загрожують здоров'ю людей.

- 1.4. Повторне використання добутих природних ресурсів та утилізація екологічно небезпечних відходів.

- 1.5. Перехід від традиційних технологій до високих технологій, вихід на світовий ринок з конкурентоспроможною продукцією на основі застосування нових інтелектуальних технологій, моделювання та верифікації, гнучких комп'ютерно-інтегрованих систем.

2. У структурі потреб:

- 2.1. Зниження матеріало- та енергомісткості виробленої продукції при збереженні (підвищенні) споживчих властивостей товару.

- 2.2. Розвиток сфери послуг для задоволення потреби населення в них.

- 2.3. Значне підвищення якості, надійності і довговічності товарів.

- 2.4. Підвищення культури споживання з відмовою від споживання товарів, які не сприяють поліпшенню здоров'я, підвищенню побутового та іншого комфорту.

3. У сфері виробництва:

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Виділення передових підприємств і «проривних» технологій з залученням в якості виконавців лідируючої частини населення.

3.2. Створення великих компаній з високим рівнем диверсифікації виробництва, навколо яких формується м'язова тканина середніх підприємств і нервова тканина підприємств малого бізнесу.

3.3. Орієнтація на розвиток виробничої кооперації та інтеграції в межах регіону та за його межами.

3.4. Забезпечення мобільності трудових ресурсів, реміграційного і міграційного процесів.

3.5. Створення умов для виконання повного науково-впроваджувального циклу від НДДКР до реалізації продукції, у тому числі на закордонних ринках.

3.6. Організація інтелектуально-творчих зон, які забезпечують розвиток найбільш ефективних напрямків виробничої діяльності та виключають застійні процеси в прикладних науках, техніці та виробництві.

4. Заходи щодо запобігання кризи:

4.1. Створення організаційно-економічного механізму мобілізації внутрішніх резервів виробництва.

4.2. Централізація і програмування коштів, призначених для відтворення виробництва провідних підприємств регіону.

4.3. Введення чіткої податкової політики щодо використання виробничих ресурсів [24].

Концептуально цікавим видається методичний підхід фахівців Всесвітнього банку, за яким економічний розвиток і зростання пов'язують зі схемою нагромадження трьох головних активів: людським, фізичним і природним капіталом [3]. Головна його гіпотеза: сталий розвиток і поліпшення добробуту вимагають ефективного розширення і використання всіх трьох активів. Як зазначають дослідники, деякі країни піддаються спокусі субсидування фізичного капіталу, однак досвід показує, що на такі субсидії (звільнення від податків, прямі субсидії, полегшений доступ до природних ресурсів і т. ін.) йде значна частка державних витрат і ВВП. Такий розвиток може забезпечити лише незначний внесок у добробут.

Інвестування більшої частини національних заощаджень у розширення людського й соціального капіталів – разом зі сталим використанням природного капіталу – може зробити важливий внесок у збільшення і поліпшення довгострокового розвитку. Такий розвиток за умови достатньої уваги до цих трьох активів, найбільш імовірно, призведе до поліпшення добробуту. Це може відбутися тому, що інвестиції в людський і природний капітал є безпосереднім внеском у добробут, а також тому, що інвестування цих активів дає можливість поліпшити розподіл доходів і зменшує нестабільність розвитку. Ось чому відносно неспотворений або ж збалансований підхід до нагромадження всіх трьох активів повинен виявитися кращим, ніж першочергова увага до фізичного й фінансового капіталів.

Висновки

Розроблення концептуальних положень щодо визначення показників якості життя та факторів, що впливають на їх формування і розвиток сприятиме побудові сучасної конкурентної національної економіки, зростанню конкурентоспроможності конкурентних переваг регіону та визначенню пріоритетів і варіантів його соціально-економічного розвитку з метою підвищення якості життя населення.

Конкурентоспроможність регіону характеризується якістю управління органів регіону й господарюючих суб'єктів процесом виробництва, який ґрунтується на якості інфраструктури й створенні конкурентоспроможних галузей економіки, використовуючи при цьому природно-ресурсний і економічний потенціали.

До якісних факторів конкурентоспроможності регіону пропонується відносити ті, що формують та активізують конкурентні переваги людського потенціалу регіону – суб'єктів конкуренції, які є носіями нових знань та здатні запроваджувати їх в умовах ринку.

Література

1. Базиліук Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутності та умови забезпечення: [монографія] / Я.Б. Базиліук. – К.: НІСД, 2002. – 132 с.
2. Білорус О. Конкурентоспроможність у сучасному глобальному світі / О. Білорус, Ю. Мацейко // Економічний часопис XXI. – 2002. – №9. – С. 12–15.
3. Вальтер Ж. Конкурентоспособность: общий подход / Ж. Вальтер; пер. с франц. – М.: Российско-Европейский центр экономической политики, 2005. – 52 с.
4. Гейман О.А. Оценка конкурентоспособности регионов: особенности и механизмы / О.А. Гейман, Е.Н. Крячко // Конкурентоспособность та інноваційний розвиток України: проблеми науки и практики: [тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 жовтня 2007 р.] – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – С. 61–64.
5. Долішній М.І. Стратегічні фактори глобальної конкуренції і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіонів / М.І. Долішній, П.Ю. Беленький, Н.І. Гомольська / Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 248 с.
6. Калюжнова Н.Я. Конкурентоспособность регионов в условиях глобализации / Н.Я. Калюжнова. – М.: ТЕИС, 2003. – 526 с.
7. Кваснюк Б.Е. Конкурентоспроможність національної економіки / К.С. Кваснюк. – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.
8. Конкурентоспроможність: країна, регіон, підприємство / Рада конкурентоспроможності України; за ред. Ю.В. Полунеева – К.: ЛАТФК, 2006. – 176 с.
9. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління: [Монографія] / Л.І. Піддубна. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 368 с.
10. Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону: Наукова доповідь / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Наук. ред., д.е.н., проф. П.Ю. Беленький – Львів, 2005. – 145 с.

11. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 312 с.
12. Портер М. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / Майкл Е. Портер; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.
13. Айвазян С.А. Межстрановой анализ интегральных категорий качества жизни населения (эконометрический подход) / С.А. Айвазян. – М.: ЦЭМИ РАН, 2001. – 60 с.
14. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: [монографія] / Л.Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 279 с.
15. Портер М.Е. Международная конкуренция / М.Е. Портер; под ред. В.Д. Щепелина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
16. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика: [учебно-практическое пособ.] / А.Ю. Юданов. – М.: Ассоциация авт и изд. «Тандем»: изд-во ГНОМ-ПРЕСС», 1999. – 416 с.
17. Андреева Л. Взгляд на систему конкурентоспособность как доминанту устойчивого развития экономик / Л. Андреева, Е. Миргородская // Экономист. – 2006. – № 1. – С. 81–88.
18. Конкурентоспособность регионов: теоретико-прикладные аспекты / Под ред. Ю.К. Перского, Н.Я. Калюжной. – М.: ТЕИС, 2000. – 472 с.
19. Селезнев А.З. Конкурентные позиции и инфраструктура рынка России / А.З. Селезнев. – М.: Юристъ, 1999. – 383 с.
20. Шнипер Р.И. Регион: экономические методы управления / Р.И.Шнипер. – Новосибирск, 1991. – 308 с.
21. Субетто А.И. Управление качеством жизни и выживаемость человечества / А.И. Субетто // Стандарты и качество. – 1994. – №4.
22. Петропавлова Г.П. Безопасность жизнедеятельности – главная цель стратегического управления регионом в условиях рыночной экономики / Г.П. Петропавлова / В сб. Актуальные социально-экономические проблемы российской кооперации. Ч. II. – Ставрополь: СКИ БУПК, 2003. – С. 3–9.
23. Мищенко Л. Совершенствование механизма управления социально-экономическим развитием региона / Л. Мищенко // Экономическая наука на пороге третьего тысячелетия. – Краснодар, 2000. – С. 54.
24. Яшин С.Н. Мониторинг экономической безопасности регионов на базе их сравнительной оценки и определения эффективности развития территорий / С.Н. Яшин, Е.Н. Пузов // Финансы и кредит. – 2006. – №3(207).